

О.В. Глушок. ЕВОЛЮЦІЯ ФОРТИФІКАЦІЇ НА ПРАВОБЕРЕЖЖІ ПІД ВПЛИВОМ ЗМІН У ТАКТИЦІ ОБЛОГИ (XV—XVII ст.). —

К.: Унів. вид-во «ПУЛЬСАРИ», 2009. — 124 с., 90 рис., 2 мап.

Найвищі досягнення у військовому мистецтві як специфічній сфері людської діяльності, здобувалися, як правило, за поєднання досвіду старшого покоління та ініціативності й енергії молодшого. Саме з активних, цілеспрямованих, сміливих і не обтяжених догмами, здатних до творчого пошуку молодих провідників з часом виростали досвідчені полководці. Така діалектика розвитку людського суспільства.

Сказане цілком можна застосувати й до теоретичної розробки питань військового мистецтва, зокрема й вивчення історії фортифікації. Вітчизняна історія, археологія та архітектура уславились іменами багатьох досвідчених і молодих дослідників, що внесли свій вклад у вивчення давніх укріплень на території України. По-різному складалась їхня наукова доля, висновки деяких з них стали загальноприйнятими, а праці інших поки що не знайшли належного визнання й оцінки. Однак на цьому тлі виділяються роботи, наукова цінність яких, незалежно від їхнього обсягу, очевидна вже нині. До таких праць цілком можна віднести роботу Олексія Глушка «Еволюція фортифікації на Правобережжі під впливом змін у тактиці облоги (XV—XVII ст.)». Молодий вік дослідника не завадив йому показати свої здібності й залишити помітний слід у науці.

Історія фортифікації як складової частини військового мистецтва завжди привертала увагу не тільки романтичною складовою у вигляді мальовничих руїн замків і городищ, а й можливістю пов'язати результати, отримані в ході їх досліджень, з конкретними історичними обставинами. Особливо актуальним є вивчення укріплень, які зводили в переломні історичні моменти, зокрема в період виникнення та поширення на території України вогнепальної зброї.

Зважаючи на слабку комплексну розробку цієї проблеми, молодий вчений при аналізі конкретних пам'яток виходив із загальноєвропейських закономірностей розвитку тактики облоги фортець під впливом розвитку артилерії. З іншого боку, проведений ним аналіз за-

галом підтверджує ці закономірності та дозволяє виділити специфічні регіональні та хронологічні риси в досліджуваному процесі. Тобто, перед нами класичне наукове дослідження, що поєднує аналіз і синтез найсуттєвіших ознак тогочасних фортифікаційних споруд. Виділення цих суттєвих ознак кожної конкретної пам'ятки є безперечною заслугою молодого науковця.

Слід відзначити добре володіння автором фортифікаційною проблематикою. На це вказує легке й доречне оперування спеціальною термінологією, яка, можливо, нелегко сприймається широким загалом, але такий стиль зрозумілий фахівцям і спонукає до самостійного пошуку широке коло читачів. Про високу ступінь опрацювання матеріалу говорить і єдиний стиль викладу попри різноплановість використаних автором джерел.

Більшість розглянутих у роботі пам'яток уже привертала увагу фахівців. Однак їх комплексне вивчення з позиції еволюції фортифікації під впливом змін у тактиці облоги в нашій історіографії здійснено вперше. Автор зробив цікаві висновки, що підтверджують розвиток укріплень на Правобережній Україні в XV—XVII ст. у руслі загальноєвропейських процесів з незначним відставанням. Водночас у роботі немає надмірної патетичності щодо описаних замків, яка часто трапляється не тільки в художніх творах романтичного характеру, але й у деяких історико-краєзнавчих роботах. Зокрема, говорячи про поширення досконалих бастіонних укріплень, автор відзначає, що вони становили лише незначну частку, а старі бастейові не тільки продовжували існувати, а навіть будувалися в цей час.

У книжці стисло, але ємко подана характеристика близько тридцяти замків. Накреслена схема розвитку фортечного будівництва добре ілюструє внутрішній соціально-економічний і суспільно-політичний розвиток Литви та Польщі, а від 1569 р. — й Речі Посполитої, та їх стосунків з південними сусідами.

Говорячи про розвиток фортифікації на Правобережжі під впливом змін у тактиці об-

логи, зумовлених поширенням і вдосконаленням артилерії, О. Глушок наголошував на економічних і суспільних чинниках цього процесу. Зокрема, появу перших бастионних укріплень у регіоні він пов'язував з родом князів Радзивилів, які, маючи величезні володіння, прагнули ствердити свій авторитет і такими зовнішніми ознаками, як спорудження за тогочасними найновішими європейськими зразками бастионного замку в Олиці. Практичне припинення нового фортифікаційного будівництва у другій половині XVII ст. він пояснював системною кризою Речі Посполитої в той час.

Типологічно всі бастионні укріплення автор поділив на магнатські замки, державні фортеці та міські укріплення, пов'язуючи їх з конкретними фортифікаційними системами. І тут простежується важливість економіко-соціального чинника. Якщо при будівництві магнатських замків часто застосовувалися вартісні прийоми новоіталійської та французької систем, то при спорудженні державних фортець і міських укріплень — дешевші, але не менш ефективні, прийоми староголландської системи.

У роботі розглядається також роль бастейових і бастионних укріплень у захисті території Правобережжя від вторгнень з півдня, з боку Туреччини та Кримського ханства. У цьому сенсі цінними є міркування автора щодо роз-

витку системи укріплень перлини української фортифікації — Старого та Нового замків у Кам'янці-Подільському.

Логічним продовженням і узагальненням на новому рівні матеріалу опублікованої роботи Олексія є його стаття, присвячена типології бастионних укріплень Правобережжя. У ній він продемонстрував добре володіння методикою класифікації матеріалу — класифікації не штучної, а природної. Така типологія дозволяє добре пов'язати археологічний матеріал з історичними процесами. Про увагу дослідника до питань класифікації свідчить і інша його стаття, в якій розглядається давньоруська кераміка з розкопок у Старокостянтинові.

Окремо слід вказати на вдалий підбір ілюстративного матеріалу до тексту книжки. Плани окремих оборонних комплексів супроводжуються їх зображеннями, що полегшує сприйняття матеріалу.

На жаль, життя Олексія Глушка трагічно обірвалося дуже рано, але він встиг показати себе як здібний і перспективний науковець. Накреслена ним схема розвитку фортифікації на Правобережній Україні під впливом змін у тактиці облоги в пізньосередньовічному і ранньомодерному періодах, виділені особливості цього процесу слугуватимуть надійним орієнтиром для подальших наукових досліджень що археологічних, що історико-архітектурних.

С.Д. ПАНИШКО